

İşletmelerde Hile Ve Yolsuzlukların Önlenmesinde Farklı Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe*

Selim BEKÇİOĞLU *

Ahmet COŞKUN**

Umut Tolga GÜMÜŞ***

ÖZET

Günümüzde ekonomi, teknoloji ve iletişim alanlarında birçok gelişmeler mevcuttur. Bu gelişmelerin yanında, bilgi ve teknolojinin kötüye kullanılması nedeniyle, işletmelerde hile ve yolsuzluklar da son derece artmıştır. Bu olumsuzlukların ekonomik maliyetleri ise, her geçen gün büyümektedir. Bu hile ve yolsuzluklarla, geleneksel yöntemlerle mücadele etmek ve bunların önüne geçmek mümkün değildir. Adli Muhasebe olarak adlandırılan uzmanlık alanı, işletmelerde ortaya çıkan bu hile ve yolsuzlukların önlenmesine yönelik, etkin bir araçtır.

Çalışmanın amacı, ülkemizde henüz yeni bir kavram olan, ancak Amerika ve Avrupa'da uzun zamandan beri uygulanan adli muhasebecilik mesleğinin kapsam ve özelliklerini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adli Muhasebe, Adli Muhasebeci, Yolsuzluk, Umut Açığı.

JEL Sınıflandırması: M41, M4.

A Different Approach to Prevent Fraud and Embezzlement in Firms: Forensic Accounting

ABSTRACT

There is great improvements in the fields of economy, technology and communication. In addition to this improvements, frauds and embezzlements in firms have increased enormously because of abused information and technology. Financial costs of these adverse developments increase day by day. Therefore, it is not very likely to restrain and struggle against fraud and embezzlement by using old traditional methods. A specialized field called as forensic accounting is an effective tool to prevent frauds and embezzlements in firms.

The aim of this paper is to explain the extent and characteristics of forensic accounting, which has been practiced and utilized for many years in the USA and Europe but a new notion in our country.

Keywords: Forensic Accounting, Forensic Accountant, Embezzlement, Expectation Gap.

Jel Classification: M41, M42.

* Bu çalışma Dr. Ahmet COŞKUN'un "Adli Muhasebe'de Farkındalık; Türkiye'deki Bağımsız Denetim Şirketleri Üzerine Bir Araştırma" adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Prof. Dr. Selim Bekçioğlu, Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

** Öğr. Gör. Dr. Ahmet Coşkun, Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ahmet.coskun@usak.edu.tr

*** Arş. Gör. Dr. Umut Tolga Gümüş, Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

1. GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde, şirketlerdeki hileli işlemler ve yolsuzlukların pek çok örneği vardır. Dünyada Enron, Global Crossing, Tyco, Adelphia ve World Com.; bizde ise, Kasırga Operasyonlarına konu olan Egebank, Sümerbank, Yurtbank, Bank Ekspres ile Serhat, Kartal, Balina ve Hasat operasyonuna konu olan kurumlar buna örnek oluşturmaktadır.

Günümüzde işletmelerin karmaşıklaşması; yapılan işlemlerdeki usulsüzlüklerin sıradan personel tarafından ortaya çıkarılmasının zorlaşması; ticarî ihtilâfların karmaşık bir hâl alması; işletme birleşmelerinin artması; bilgi teknolojilerinin yaygın bir biçimde kullanılması; bilgisayar güvenlik sistemlerinin hata ve eksiklerini bilen elemanların bulunması; rüşvet, kara para aklama, ihtilas, zimmet ve benzeri suçların artması; hileli işlemlerin ve yolsuzlukların daha da çoğalmasına neden olmuştur. Adli muhasebe konusu olan usulsüzlük ve suçların yol açtığı ekonomik ve toplumsal maliyetler oldukça yüksektir. Bunlar yatırımların azalmasına, büyümenin düşmesine, gelir bölüşümünün çarpıklaşmasına, kamu hizmetlerinin aksamasına neden olmaktadır (Şener, 2001:32-33). Ayrıca, ülke ekonomisi ve finansal yapısının sistemik riskini artırmaktadır. Bu durum denetim mesleğinin yanında, adli muhasebecilik mesleğini vazgeçilmez kılmıştır.

Çünkü, adli muhasebeci ve denetçiler farklı kafa yapısına sahiptir (Digabriale James, 2008:331). Adli muhasebe ve denetim disiplinleri birbirlerine benzemelerine rağmen, birbirlerinden aşağıdaki gibi kesin çizgilerle ayrılmaktadır (Okaye ve Cletus,2009:4; Oberholzer, 2002:4).

Tablo1. Adli Muhasebe ve Denetim Arasındaki Farklar

Adli Muhasebe	Denetim
i- Kurumlarda bilinen ancak, henüz ortaya konulmamış gerçeklere dayalı bir fikir verilmesi üzerinde odaklanır. Adli muhasebeci sıradan bir gözün göremediğini görür.	i- Bir kurumun malî tabloları ile ilgili adil ve gerçek fikir ifade edilmesi üzerinde odaklanır.
ii- Bilirkişi olarak şahitlik etmek ve araştırma muhasebecilik işlevleri.	ii- Sadece araştırmacı muhasebecilik işlevleri.
iii- Kurumun talebi üzerine yapılır.	iii- Sürekli ve rutin olarak yapılır.
iv- Hukukî ve cezaî durumlarla ilgilenir.	iv- Sadece hukukî durumlarla ilgilenir.

1900'lü yıllarda ticaretin globalleşmesiyle birlikte ve özellikle 1929 Ekonomik krizinden sonra denetçiler (auditor) tüm gayretlerini hileli işlemlerin ortaya çıkarılmasından çok finansal raporlama üzerinde odaklanmışlardır. Bu durum ise, denetim elemanları ile onları hilelere karşı kendilerini koruyacak ilk müdafaa hattı gören malî tablo kullanıcıları arasında bir umut boşluğunun (expectation gap) doğmasına neden olmuştur. Bu boşluk, son yıllardaki çok sayıdaki firma iflâsları, Arthur Andersen gibi büyük denetim firmalarının yok olması ile

birlikte iyice gün yüzüne çıkmıştır. Bu umut boşluğunu doldurmak için denetim mesleği (auditing profession) üzerinde büyük bir yasal ve toplum baskısı vardır (Oberholzer, 2002:4-6).

Tarihi olarak bakıldığında, adli muhasebe mesleği yeni bir meslek değildir. Yapılan araştırmalar, bu mesleğin çok uzun bir zamandan beri var olduğunu ortaya koymuştur. Meslek, eski Mısır'da Firavunlar zamanından beri vardır (Okaye ve Cletus, 2009:1; Oberholzer, 2002:1).

Muhasebe mesleğinin 1824 yılında ilk defa örgütlendiği İskoçya'da da, muhasebeciler sadece rakamlarla değil, çeşitli hukukî konularda da hizmet vermekteydiler. Yirminci yüzyılda muhasebeciler gelişmelere bağlı olarak daha çok muhasebe hizmeti vermiş, hukukî hizmetlerini azaltmışlardır. Ancak, günümüzde muhasebe mesleği, ilk köklerine geri dönmekte muhasebe hizmetlerinin yanında hukukî hizmetler de vermektedir (Oberholzer, 2002:2).

Ancak, "Adli Muhasebe (Forensic Accounting)" deyimi, ilk defa 1946 yılında New York'daki Peloubet&Company yeminli malî müşavirlik şirketinin ortağı Maurice E. Peloubet tarafından kullanılmıştır (Aktaş ve Kuloğlu, 2008:109). Adli muhasebecilik mesleğinin önemi ülkemizde de anlaşılmış, İstanbul Serbest Muhasebeci Malî Müşavirler Odası, "Bağımsız Adli Muhasebe Uzmanlığı" eğitim programı başlatmıştır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmanın amacı, adli muhasebecilik kavramını incelemek ve kıt ekonomik kaynaklarımızın etken ve etkin bir biçimde kullanılması yönünde adli muhasebenin rolünü vurgulamaktır.

3. ADLİ MUHASEBE VE ADLİ MUHASEBE KAVRAMLARI

3.1. Adli Muhasebe

Türkçe'de "adli" olarak adlandırılan "forensic" kelimesi sözlük anlamı bakımından, "mahkemeye ait", "adli davalarda bir standart olarak kabul edilme" biçiminde özetlenebilir (Bozkurt, 2000a:56).

Yine, "adli" kelimesini, "mahkeme veya kamu tartışmalarına bizzat konu teşkil eden; ilişkili olan veya bu tartışmalarda kullanılan" biçiminde de tanımlamak mümkündür (Aktaş ve Kuloğlu, 2008:103).

Küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte çok uluslu, ulus ötesi şirketlerin artması ile birlikte yolsuzlukların artması, daha kapsamlı araştırmaları gerekli kılan bir belirleme yöntemini gerekli kılmış ve ticarî hayatta sadece hile ve yolsuzlukların tespitine odaklanmış bir muhasebe türü doğmuştur.

1980’li yıllarda artık ticarî işlemler giderek karmaşıklaşmaya başlamış, birçok yeni ve teknik kavramlarla karşı karşıya kalınmış ve bu gelişimin doğal bir sonucu olarak da, avukatlar ve mahkemeler sonuçlandırmaya çalıştıkları olaylarda daha fazla teknik destek ve uzman desteğine ihtiyaç duymaya başlamışlardır (Bozkurt, 2000a:56-57).

Adli Muhasebe, halihazırdaki veya gelecekteki davaları sonuçlandırmak için geçmiş finansal verileri, ya da diğer hesaplama işlemlerini tanımlama, kaydetme, düzenleme, çıkarma, sınıflandırma, rapor etme ve doğrulama işidir” (Crumbley vd., 2007; Aktaran: Curtis, 2008: 535). Bir başka deyişle, adli muhasebe; muhasebe, denetim, hukuk, sayısal yöntemler, finans, bilişim teknolojileri gibi alanlarda bilgi ve kabiliyetli olmayı gerektiren; adli alanda kanıt olarak kullanılabilir bilgi ve belgeleri toplayıp, bunları analiz etme ve değerlendirmeyi içeren bir disiplindir (Toraman vd., 2009: 31).

3.2. Adli Muhasebe

Adli muhasebe, muhasebe, hukuk, kriminoloji, işletme ve psikoloji bilgilerini değer tespiti, maddi zarar hesaplamaları, yanlış bilanço beyanı, iflâs, haciz, yeniden yapılanma, hile tespiti ve önlem alma gibi malî, sosyal ve hukuki sorunlara uygulayan bir meslek mensubudur. İyi bir muhasebecinin aynı zamanda iyi bir adli muhasebeci olduğu düşünülmemelidir. Adli muhasebecilik çok daha kapsamlı bilgi ve yetenek gerektiren bir meslektir. Çünkü, adli muhasebeci, yalnızca rakamlarla değil, sosyal, hukuki ve teknolojiyle ilgili birçok konuyla iç içedir (Davis, Farrell ve Ogilby, 2010: 3).

Bu kapsamda adli muhasebecilik, adli yargı kurumlarının kararlarına yardımcı olmak üzere, muhasebe ve finans konularında ortaya çıkan anlaşmazlık ve uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması için, özellikle, ticarî davalarda muhasebe ve hukuk arasında bir köprü görevi üstlenmektedir (Owojori ve Asaolu, 2009: 184). Adli muhasebeciliğin temel amacı, avukatlar ve muhasebeciler arasındaki bilgi alışverişinin sağlanmasında geçiş görevi üstlenen bir işlev olarak tanımlanabilir (Pazarçeviren, 2005: 1). Bu kapsamda adli muhasebecilik mesleği, muhasebe ve hukuk bilimi arasında bağlantı kuran, yeni bir muhasebe bakış açısı sunmaktadır. Adli muhasebeciliğin gelişmesinin en önemli nedenleri arasında, iç denetleme ve denetleme komitelerinin tüzel hileleri açığa çıkarmada yetersiz olması, malî müfettişlerin sorunu tek yönden incelemesi ve iç denetçilerin yolsuzlukları belirlemede başarısız olmaları gösterilebilir (Owojori ve Asaolu, 2009: 185).

4. ADLİ MUHASEBECİLERİN ÖZELLİKLERİ

Adli muhasebenin ortaya çıkması ile birlikte, adli muhasebeciler, klâsik muhasebe mantığı dışında, kayıtlarda yer alan sayıların ön yüzü ile ilgilenmenin yanında, onların arkasına bakmaya ve sorgulamaya başlamışlardır (Bozkurt, 2000a: 57).

Bu nedenle, adli muhasebeciler; çok nitelikli bir muhasebe ve denetim bilgisi almalarının yanında, istatistik, hukuk, psikoloji, araştırma teknikleri, suç bilimi (kriminoloji) ve işletme yönetimi gibi çeşitli konularda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekir

(Bozkurt, 2000a: 59). Günümüzde çeşitli işlemlerin sanal ortamda yapılması, firmaların çeşitli faaliyetlerini internet ve bilgisayar aracılığıyla yapmalarından ötürü, adli muhasebeci geniş bir bilgisayar bilgisine sahip olmaktadır (Pearson ve Singleton, 2008: 548).

Adli muhasebecilerin muhasebe mesleğinin gerektirdiği görev ve sorumlulukların yanı sıra, sahip olması gereken diğer özellikleri şöyle sıralanabilir (Hunter, 1995: 14; Aktaran: Bozkurt, 2000a: 60):

i) **Meraklı Olmak:** Adli muhasebeci, mesleği ile ilgili ortaya çıkan gelişmelere karşı ilgili ve meraklı olmalı, faaliyetlerinde mesleki şüpheciliği ön plânda tutmalıdır.

ii) **Israrcı Olmak:** Adli muhasebeci, üzerine aldığı işi tümüyle tamamlayana kadar, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve denetim standartlarının da ötesine geçerek olayı her boyutuyla değerlendirmeli, araştırmalı ve incelemelidir.

iii) **Yaratıcılık:** Adli muhasebeci, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ve denetim standartlarına hâkim olmanın yanı sıra, bunların da ötesine geçip, olayı bir dedektif gibi mercek altına alarak tüm ayrıntıları gözden geçirmeli, olayın bütünü göz önüne alarak çözüme ulaşma yolunu denemelidir.

iv) **Sezgi:** Adli muhasebeci, her olayı bağımsız olarak değerlendirmeli, her olayın kendine özgü özelliklerini dikkate alarak gözden geçirmeli, iyi bir işletme sezgi ve yargısına sahip olabilmeli, kararlarında mantıklı, berrak ve analitik bir düşünceyi hâkim kılmalıdır.

v) **Psikoloji Bilgisi:** Adli muhasebecinin ana görevi iddia edilen sahtekârlığı araştırmak ve yakalamak olduğundan, adli muhasebeci şahit ve şüphelilerin ifadelerinin alınmasında psikolojik yeteneklerini kullanmaktadır.

vi) **İletişim Kurmadaki Hüner:** Adli muhasebeci, çalışmalarının sunumu aşamasında yazılı ve sözlü iletişimde etkili ve başarılı olmalı, insan ilişkilerini sağlıklı bir biçimde kurabilmelidir.

vii) **Meslekî Karar Verebilme Yeteneği:** Adli muhasebecinin yeterli meslekî donanımına sahip olmasının yanı sıra, özgüveninin de tam olması gerekir. Adli muhasebecinin vereceği bilgi ve kararlar, dava ve davaya taraf olanları yakından ilgilendirdiği için kimsenin etkisi altında kalmadan, araştırmaları sırasında elde ettiği bilgilere göre karar vermeli ve verebilmelidir.

Adli muhasebecinin sahip olması gereken nitelikleri arasında, vergi mevzuatı ve hile uygulamaları konusunda bilgi sahibi olmaları gerekliliği belirtilmese de, bunlar adli muhasebecinin sahip olması gereken en önemli nitelikleridir. Adli muhasebe hizmeti verecek kişi, derin bir muhasebe bilgisi yanında, vergi uygulamaları ve vergi mevzuatı hakkında da bilgi ve tecrübe sahibi olmalı; ve aynı zamanda, hile ve hileli muhasebe uygulamaları konusunda yetkin olmalıdır (Harris ve Brown, 2000: 2-3).

Adli muhasebeciler, araştırma teknikleri ve kanıt tespiti bilgisine; malî bilgileri yorumlama yeteneğine; ve elde edilen bulguları ilgili taraflara sunma ve iletebilme becerisine sahip olmalıdırlar (Owojori ve Asaolu, 2009: 185). Bunlara ek olarak, adli muhasebeci,

gelişen teknolojiye ayak uydurabilmeli, kasa para aklama, elektronik alışveriş hilelerinin fark edilmesine olanak sağlayan bilgisayar programlardan yararlanabilmelidir (Kovalerchuk vd., 2007).

5. ADLİ MUHASEBECİLİK MESLEĞİNİN KAPSAMI VE UYGULAMA ALANLARI

5.1. Adli Muhasebecilik Mesleğinin Kapsamı

İş ortamlarında artan karışıklıklar, ihtilafli alanların artmasına yol açmış ve adli muhasebeciliğe olan gereksinim de bu paralelde artış göstermiştir. Özellikle, iş ortamındaki aldatma amaçlı davranışlar ve yolsuzluklar; hileli uygulamalar ve bunların muhasebeleştirilmesi; bunlardan mahkemeye intikal edenlerin değerlendirilmesi ve sonuca bağlanması sırasında adli muhasebecilik hizmetlerinden yararlanılmaktadır.

Adli muhasebe, birçok farklı alanda ve geniş bir sektörde incelemede bulunarak, işlevini yerine getirmektedir. Ticarî hayatta meydana gelen ve içinde muhasebe, finans, iş ve işlemlerinin bulunduğu her adli olay, adli muhasebecinin ilgi alanına girmektedir. Buna göre, adli muhasebecilere ihtiyaç duyan meslek grupları arasında avukatlar, polis teşkilâtı, sigorta şirketleri, hükümet, finansal kurumlar, mahkemeler, sivil toplum örgütleri, meslek örgütleri, özel muhasebe ve denetim firmaları sayılabilir (Lawrence, 1998:1108).

Adli muhasebecilik alanına giren konular arasında, ihtilâf davaları; alacak veya borca itiraz davaları; hakemlik gerektiren davalar; arabuluculuk ve tahkim davaları; şirket birleşme, dönüşüm ve tasfiyeleri; firma değerlemesi; kurumsal incelemeler; öz varlık tespit davaları; muhasebe-finans analizleri; ortaklık ve hissedar davaları; işin durması, işi bırakma ve işten çıkarma davaları; işletme/işgören hile soruşturmaları ve rüşvet; trafik kazaları, yangın, su basması gibi sigorta konusuna giren davalar; boşanma davalarındaki malî anlaşmazlıklar; işletmenin zarara uğratılması ile ilgili davalar ve meslekî ihmal davaları ve benzerleri sayılabilir.

Adli muhasebe uzmanlık alanına giren konuları bunlarla sınırlandırmak mümkün değildir. Adli muhasebeciler bu konuların yanında, çevresel sorunlar, sanal suçlar, entelektüel sermaye ile ilgili konularla da ilgilenmektedirler. Hatta, cinayet davalarında bile adli muhasebecilerden yardım istenebilmektedir. Adli muhasebeci, dolandırıcılık faaliyetlerini saklamaya ve değiştirmeye yönelik bir girişimin olup olmadığını belirlemek amacıyla yoğun bir çaba göstererek, muhasebe kayıtlarını incelemek suretiyle bazen cinayet sebeplerini dahi ortaya çıkartabilmektedirler (Aktaş ve Kuloğlu, 2008: 112).

5.2. Adli Muhasebecilik Mesleğinin Uygulama Alanı

Adli muhasebeciler, mahkemelerde avukatlara işlerini kolaylaştırıcı ‘dava desteği’; mahkeme heyeti ve hakimlerin kararlarının oluşmasına yardımcı ‘uzman tanıklık’; ve mal sahibi, ortak ve yönetici, üçüncü şahıslardan gelen talepler doğrultusunda ise, ‘hile

araştırması” olmak üzere üç temel alanda faaliyet göstermektedirler (Heitger ve Heitger,2008:561).

5.2.1. Dava Destek Danışmanlığı

Dava desteği, bir adli dava görüşülmeye başlamadan önce veya dava görüşülme sürecinde, davayı takip eden ilgili avukata sağlanan muhasebe desteğidir. Dava aşamasında, adli muhasebeciden alınacak destek danışmanlığı hizmeti kapsamına çok çeşitli konular girebilir. Bunlar arasında, her türlü yolsuzluk davaları; işletme öz varlıkdeğerlemeleri; hasar ve zarar tahminleri; sigorta anlaşmazlıkları; sözleşmelerden doğan sorunlar; patent, marka ve haklarlar ilgili ortaya çıkan meseleler; işletmelerdeki birleşme veya bölünme davaları; iflâs davaları; boşanacak çiftlerde ortaya çıkan malî anlaşmazlıklar; işletmeler arası sorunlar ve benzerleri sayılabilir (Bozkurt, 2000a:57). Ancak, adli muhasebecilerin destek verdikleri konular daha çok ortaya çıkan ekonomik kayıplarla ilgilidir. Örneğin, bir sözleşme ihlalinin sonucunda ortaya çıkan malî kaybı hesaplamak tipik bir dava desteğidir. Adli muhasebecilerin davalarda sağlayacağı destek konuları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Pazarçeviren, 2005: 4):

- İddiaları çürütmek veya desteklemek için gerekli belgelerin elde edilmesine yardım etmek,
- Maddi kayıpların tanımlandığı alanlar, konular ve olayların başlangıç değerlemesini şekillendirmek için ilgili belgelerin gözden geçirilmesi,
- Finansal kanıtlarla ilgili sorulacak soruların belirlenmesini içeren araştırma ve incelemelerde yardım etmek,
- Sorulacak sorulara eklenecek hususlar ve finansal konuların anlaşılmasına yardım etmek, leh veya aleyhte yapılmış ispatların gözden geçirilmesi için yapılacak inceleme ve denetlemelerde hazır bulunmak,
- Yapılan iddialarla ilgili olayın güçlü ve zayıf yanlarının birlikte rapor edilmesi ve uzmanların zarar raporlarının karşılaştırılması, tartışma ve müzakerelerin sonuca bağlanmasına yardım etmek ve bunların yanı sıra;

Karşıt inceleme ile sağlanan yardım ve uzman görüşlerinin, leh veya aleyhte ispat için kullanılacak davanın görülmesi sırasında hazır bulunmaktır (Heitger ve Heitger, 2008: 565).

Dava desteği var olan bir davayla ilgili tüm ekonomik durumun sunulmasıdır. Taraflarca sürdürülen adli muhasebeciler hukuki anlaşmazlıkların içinde yer alır ve bu anlaşmazlığın çözümüne katkı sağlayabilirler. Hatta, mahkeme uygun görürse, uzman şahit olarak tanıklık yapabilirler. Bunun yanında, tecrübeleri ve uzman görüşleri sayesinde karmaşık durumların çözümlenmesi ve gelecekte herhangi bir anlaşmazlık olmaması için bazı önerilerde de bulunabilirler (Owojori ve Asaolu, 2009: 184).

5.2.2. Uzman Şahitlik

Bir adli muhasebeci mahkeme aşamasındaki bir davada uzman şahit olarak, sübjektiflik ve duygusallıktan uzak ve soğukkanlı bir şekilde, ortaya çıkan muhasebe problemlerine ilişkin kendi düşüncelerini sunar. Burada önemli olan ortaya çıkan muhasebe problemlerinin sade ve anlaşılır bir şekilde sunulmasıdır. Adli muhasebeciler, kendi üzerlerine düşen bu sorumluluklarını yerine getirirken, tarafsız olmalı, dış etkenlerden etkilenmeden bağımsız ve objektif olarak, teknik konuları net bir şekilde ve öğretici bir biçimde açıklamalıdır (Pazarçeviren, 2005: 10). Toplumda yaşanan ve mahkemeye konu olan bu olayların sorunsuz ve sağlıklı bir biçimde objektif olarak hukuk normlarına göre çözüme kavuşturulması bakımından adli muhasebeciliğin bu uygulama alanı oldukça önemlidir (Çankaya ve Gerekan, 2009: 89). Adli muhasebecilerin, uzmanlık faaliyetlerinde üzerlerine düşen görevleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Bozkurt, 2000a: 58):

- i) Dava konusuyla ilgili olarak gerekli inceleme araştırmalar yaparak, çeşitli verileri toplamaktır.
- ii) Bu verilerin ışığında değerlendirme yaparak, bir kanaate ulaşmaktır.
- iii) Ulaştığı bu kanaati mahkemede yargıç ve avukatlara aydınlatıcı ve öğretici bir biçimde yansıtmaktır.

Dava desteği ve uzman şahitlik, adli muhasebecilerin en çok fayda sağladığı alanlardandır. Avukatlara yardımcı olmak amacıyla, dava ile ilgili çeşitli bilgilerin toplanmasını ve tüm finansal bilgilerin elde edilmesini sağlarlar. Sonraki aşamada ise, mahkeme tarafından istenirse, bu bilgilerin herkesçe anlaşılmasını sağlamak amacıyla uzman şahitlik de yapabilirler. Bu bağlamda, adli muhasebeciler mahkemenin karar verme aşamasında büyük önem arz eder. Herhangi bir muhasebeci, dava ile ilgili olmak koşuluyla tanık olarak gösterilebilir. Ancak, olağan muhasebeci, bir adli muhasebecinin yerini tutmaz. Çünkü, olayın içinde bulunan olağan muhasebeci sadece bildiklerini anlatabilir. Ancak, adli muhasebeci uzman bilgi ve deneyimleriyle, hâkimin oldukça karmaşık olan teknik durumları anlamasına yardımcı olur (Heitger ve Heitger, 2008: 562-563).

5.2.3. Hile Denetçiliği veya Araştırmacı Muhasebecilik

Adli muhasebe mesleğinin en önemli hizmet alanlarından birisi hile denetçiliği (fraud examination) veya araştırmacı muhasebecilik (investigative accounting) hizmetleridir.

Hile araştırmacılığı, daha çok işletme sahipleri veya yöneticilerinin isteği üzerine, hile ile ilgili iddiaların, ya da olasılıklarının varlığını araştıran bir adli muhasebe hizmetidir. Bu hizmetler yapılan hilelerin ve aldatmaların aranmasını, bulunmasını ve engellemesini amaçlar (Albrecht ve Albrecht, 2003: 55; Aktaran: Akyel, 2009: 131). Araştırmacı muhasebecilik hizmetleri, işgörenlerin yaptıkları hırsızlıklar, gayrimenkul dolandırıcılığı, sigorta hilekârlığı, rüşvet ve benzeri cezaî konuların incelenmesiyle ilgilenir (Pazarçeviren, 2005:5). Adli muhasebeci, malî bilgilerin doğruluğunu ayrıntılı bir biçimde, kanıtlayıcı belge ve evraklarla

ile birlikte kim, ne, ne zaman, neden, nasıl ve niçin sorularıyla açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır (Golden vd., 2006: 22; Aktaran: Toraman vd., 2009: 39). Adli muhasebecilerin, araştırmacı muhasebecilik yoluyla, yardımcı olabilecekleri konular şöyle sıralanabilir (Pazarçeviren, 2005:9):

- İşletmelerde yapılan hileli işlemleri, kanıtlayıcı belgelerle birlikte ortaya çıkarmak,
- İşletmelerde mevcut durumu analiz ederek, yapılacaklara ilişkin önerileri düzenlemek,
- Varlıkların geri alınması, korunması ve iyileştirilmesine yönelik destek sağlanmak,
- Konuyla ilgili diğer alanlardaki uzmanlarla koordineli çalışmayı temin etmek,
- Dava açma yoluyla varlıkların geri alınmasına yardımcı olmaktır.

5.2.3.1. İşletme Yönetim Kademesi Tarafından Yapılan Muhasebe Hileleri

Yönetim kademesi tarafından yapılan hileler, herhangi bir işletmenin beş muhasebe döngüsüyle ilgilidir. Bu döngüyü;

- a) Satışlar ve Tahsilâtlar
- b) Satınalmalar ve Tediyeleler
- c) Ücret Bordroları ve Personel
- d) Stoklar ve Ambarlar
- e) Sermayenin Sağlanması ve Geri Ödemeler şeklinde sıralayabiliriz (Silverstone ve Sheetz, 2007:6).

İşletme yönetim kademesi tarafından yapılan muhasebe hilelerinin temel amacı, işletmenin malî durumunu olduğundan daha kötü, ya da daha iyi göstermektir.

İşletmelerin gerçek durumunu olumlu veya olumsuz gösteren düzenlemeler, işlemlerin kaydedilmesi ve malî tabloların hazırlanması aşamasında, işletme yönetim kademesinin menfaat sağlamak için, üçüncü kişiler aleyhine yaptıkları hilelerdir. Müşteriler, ortaklar, pay sahipleri, borç verenler, halk, devlet ve tedarikçiler zarar görenler arasında sayılabilir (www.alomaliye.com, Erişim Tarihi:24.02.2011).

İşletme yönetim kademesi tarafından gerçekleştirilen muhasebe hilelerinin temel nedenleri, zimmetlerin gizlenmesi; ortakların birbirini yanıltma isteği; daha az kâr dağıtma arzusu; yolsuzlukların gizlenmesi; hak edilmeyen teşviklerden yararlanma hevesi; vergi kaçırma düşüncesi olabilir (Hesap Uzmanları Derneği, 2004: 151).

Vergi kaçırarak, işletme yönetimlerinde yapılan muhasebe hilelerinin en önemli amaçlarından birisidir. İşletmeler, farklı yöntemlerle az olan giderlerini fazla, yüksek olan

gelirlerini az göstererek, daha az vergi ödeyebilirler. Bu durum, devletin en önemli gelir kaynaklarından birisi olan vergi gelirlerini olumsuz etkilemektedir.

Yönetim kademesi tarafından yapılan hileler, yapanın özellikleri ve yapma biçimi açısından diğer hile türlerinden ayrılmaktadır. Yönetim hileleri daha çok üst kademe yöneticiler tarafından işletmenin malî tabloları üzerinde yapılan düzenlemeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Yönetim kademesi tarafından hileler aşağıdaki şekillerde gerçekleşebilir:

- Finansal tabloların dayandığı muhasebe kayıtlarının veya belgelerin değiştirilmesi, evrakta sahtecilik veya usulsüz belge kullanımı,
- İşletmeyle ilgili önemli bazı işlemlerin, olayların veya açıklamaların kasıtlı olarak saklanması, bilgi vermekten kaçınılması,
- Finansal tablolarda yer alması gereken bilgilerdeki miktar, sınıflandırma veya açıklayıcı notlarla ilgili kayıt ve bilgilerin kasıtlı olarak saklanması veya yanlış bilgi verilmesi; bilanço dipnotlarında yer alması gereken bilgilerin açıklanmaması, eksik, ya da yanlış açıklanması,
- Amortisman, stok değerlendirme, karşılık ayırma gibi işlemlerde uygulanan yöntemlerin yıllar itibarıyla farklılık göstermesi; bu bilgilerin bilanço dipnotlarında yer almaması, muhasebe politikalarının ve yasal düzenlemelerin, kasıtlı olarak şirket lehine ihlâl edilmesi suretiyle çıkar elde edilmesi, bu yolla üçüncü kişilere yanlış bilgi verilmesidir.

5.2.3.2. İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Muhasebe Hilelerinin Nedenleri

İşletme çalışanları tarafından yapılan hileler, “Bir işletmede bulunan kaynakların ve varlıkların kasıtlı olarak yanlış uygulanması ve işte bunu bir çalışanın kendi lehine çevirmesidir. Bir işletme çalışanın hile yapması için üç unsur gereklidir. Bunlar, baskı; fırsat; ve haklı gösterme olarak sıralanabilir.

Hile üçgeni adı da verilen bu üç unsurun bir araya gelmesiyle, bir kişi aşağıda açıklandığı gibi hileye başvurabilir (www.alomaliye.com, (Erişim Tarihi: 24.02.2011):

- Baskı Unsuru: Firmada çalışan bu kişi, kumar tutkusu nedeniyle, büyük miktarda bir borç altına girmiştir. Gelir düzeyinin yetersiz olması nedeniyle, borcunu ödeyememiştir ve ölümle tehdit edilmektedir.
- Fırsat Unsuru: Firmada sağlıklı bir iç kontrol yapısı ve denetim mekanizması olmadığından, çalışan kişi yakalanmayacağını düşünmekte ve tahsil edilen paraları zimmetine geçirmektedir.
- Haklı Gösterme Unsuru: Çalışan kişi, parayı sonradan yerine koyacağını ve bu nedenle, kötü bir şey yapmadığını düşünerek, kendini haklı gösterme çabası içine girmektedir.

Yukarıdaki üç unsurun bir arada olması durumunda hile kaçınılmazdır. Bir veya ikisinin olmaması durumunda ise, hilenin gerçekleşme olasılığı artacaktır. Bir yazara göre, bu

üç unsurun tümünün, ya da birinin olmaması hileyi tamamen ortadan kaldıramasa bile, bunların gerçekleşme olasılığını azaltacaktır (Bozkurt, 2000b: 65). Çalışanlarca zimmete geçirme, ya da haksız kazanç sağlama işlemlerinin yapıldığından şüphelenildiğinde, adli muhasebeciler olaya dahil olur. Gözlem yaparak dokümanları inceleyerek ve çalışanlarla mülakat yaparak, araştırmaya katkı sağlayacak adımları atar. Daha sonra, tecrübeleri ve edindiği bilgiler aracılığı ile firmalara bu yolsuzlukların önlenmesini ve azaltılmasını sağlayacak bazı önerilerde bulunur. Böylece, hem geçmişin kontrolü, hem de ileride nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerine firma yetkililerini bilgilendirmiş olur (Owojori ve Asaolu, 2009:186). Yönetim kademesi tarafından yapılan hileleri, malî tablo hileleri; maddi gerçeklerin kasıtlı olarak yanlış sunulması; varlıkların kötüye kullanılması; maddi gerçeklerin gizlenmesi; yasa dışı faaliyetler; rüşvet ve çıkar çatışması olarak sıralanabilir. Çalışanlar tarafından yapılan muhasebe hilelerini ise, zimmetine para veya mal geçirme; güvene dayalı verilen görevleri yapmama; entelektüel ve meslekî sırların çalınması; ve diğer yasadışı faaliyetler olarak sıralanabilir.

Görüldüğü gibi, çalışan kişilerin yaptıkları hileler, günümüzde firmaların en önemli sorunu haline gelmiştir. Yapılan hileler maddi zararlar yanında, firmalarda itibar kaybına ve çalışanların motivasyonunun azalmasına da neden olur.

Sonuç olarak, küreselleşme ve rekabet sonucu gelişen iletişim ve bilgi teknolojileri ticarî yaşamın bütünüyle içerisine girmiştir. Tüm bu gelişmeler, sağladığı yararlar yanında, meslekî suiistimallerin artmasına da neden olmuştur. Günümüzün karmaşık iş ve ticaret dünyasında, finansal suçlar ve devlet-kurum-bireyler arasındaki ilişkilerindeki ekonomi kökenli sorunlar artarak devam etmektedir. Yapılan hile ve suiistimler, şirketlere, şirket çalışanlarına, paydaşlara ve ekonomiye ciddi zararlar vermektedir. Böylece, hileyle mücadele kurumsal bir sorumluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda, Adli Muhasebe Uzmanlığı olarak bilinen mesleğe olan gereksinim yadsınamaz bir gerçek olmuştur.

6. ADLİ MUHASEBECİLİK HİZMETİNİN AŞAMALARI

Her adli muhasebe görevi kendine has bir özel duruma sahiptir. Bu nedenle, adli muhasebe işlemine yaklaşım ve bu olayda izlenecek yollar da aynı şekilde özel olacaktır. Ancak, bir adli muhasebe işlemi aşağıdaki aşamaları kapsar (Pazarçeviren, 2005: 4):

i) **Müşteriyle Buluşma:** Bu işlem mevcut durumun tespit edilmesi, olayın içindeki tarafların ve sorunların anlaşılması açısından önemlidir.

ii) **Çatışmanın Tespiti:** Taraflar belirlenir belirlenmez, uyuşmazlığa neden olun konu belirlenmelidir.

iii) **Başlangıç Araştırması:** Ayrıntılı bir eylem plânı yapmadan önce, ön bir araştırma yapılmalıdır.

iv) **Bir Eylem Plânı Hazırlanması:** Önceki aşamalardan sağlanan veriler kullanılarak, hedefler belirlenmeli ve hedeflere ulaşmak için yararlanılacak yöntem tespit edilmelidir.

v) **Doğru Kanıtların Elde Edilmesi:** Davanın niteliğine göre, ilgili belgeler tespit edilmeli, rakamsal veriler, işletme varlıkları, kanıtlar, bilirkişi raporları incelenmelidir. Bu aşamada banka hesap mutabakatları, yevmiye defterleri, defterî kebir, veri tabanları ve müşterinin malî durumu hakkında geniş bir fikir verecek diğer kayıtlar ayrıntılı incelenecektir.

vi) **Analiz:** Davanın niteliğine göre, malî kayıtlar hesaplanır, işlemler özetlenir, aktifler izlenir, şimdiki değer hesaplamaları yapılır. Analizler grafik ve tablo yardımıyla yapılır.

vii) **Raporun Hazırlanması:** Rapor, yapılan işlemin içeriğine, araştırmanın boyutuna, uygulanan yaklaşım ve metotlara, ortaya çıkan bulgulara göre, çeşitli bölümler halinde hazırlanır.

7. SONUÇ

Uluslararası Saydamlık Enstitüsü (Transparency International Institute) ‘nün yaptığı çalışmalar, ülkemizin yolsuzluk listesindeki sıralamasının her geçen yıl daha da kötüleştiğini göstermektedir. Türkiye, yolsuzluğun en az olduğu Finlandiya, Kanada gibi ülkelere yakın olmaktan çok, yolsuzluğun daha fazla olduğu Mozambik ve Zambiya gibi ülkelerle komşudur. Yolsuzluk, dünyamızı tehdit eden en büyük sorundur. Yolsuzluk gelir bölüşümünü bozmakta, yoksulluğu derinleştirmekte, ekonomik kalkınmayı yavaşlatmakta, çevreyi tahrip etmekte, insan onurunu zayıflatmakta yaratmış olduğu sistematik risklerle yatırım iklimi yok etmekte, ülkeler ve toplumlar arasında çatışmalara neden olmaktadır. Her geçen gün medyada finansal skandallar; kara para aklama; zimmet; sahtekârlık; hileli iflâs; manipulâsyon ve benzeri haberler daha çok yer almaktadır. Toplum, bu suçlarla daha etkin bir mücadele bekleyişi içindedir.

Bu mücadelede klâsik muhasebe meslek mensupları yanında adli muhasebecilere de gereksinim vardır. Adli muhasebeciler, çok iyi muhasebe ve denetim bilgisine ek olarak, istatistik, bilgisayar teknolojileri, mantık, hukuk, psikoloji, araştırma teknikleri, mülâkat metotları, kriminoloji, ve işletme yönetimi konularında bilgi ve beceriye sahip olan uzmanlardır.

Adli muhasebecilerin istihdam edilmesiyle birlikte, çeşitli hileler ve yolsuzluklar önlenebilir. Adli muhasebeciler mahkemeye intikâl etmiş konularda şahitlik, ya da bilirkişilik yapabilir; işin maddi boyutunun tespit edilmesinde ve davanın daha adil sonuçlanmasında görev üstlenebilirler.

Adli muhasebecilik mesleği ülkemizde daha henüz yeni tartışılmaya başlanmıştır. Yaşanan gelişmeler, adli muhasebeciliğe olan gereksinimin oldukça fazla olacağını göstermektedir. Bu nedenle, disiplinler arası bir çalışmayı gerektirecek adli muhasebecilerin

yetiştirilmesi için gerekli çalışmalar ivedilikle başlatılmalıdır. Bu amaç doğrultusunda işletme yönetimi ve muhasebe bilim dallarında alt yapılarını tamamlamış olan fakülteler, adli muhasebecilik konusunda bölümler açabilirler. Bu bölümde temel muhasebe, iletişim ve iktisat derslerinin yanında, adli muhasebe, kriminoloji, psikoloji, mülakat teknikleri, sorgulama psikolojisi, yalan psikolojisi, NLP, belge ve delil toplama, veri taraması (data mining), şebeke analizleri, suç araştırması gibi konularda eğitim verilmelidir. Adli muhasebeci yerleştirmek amacıyla, bünyelerinde hukuk ve işletme fakülteleri bulunan üniversiteler, müşterek programlar açarak bu konuda öncülük etmelidirler. Yine, bu konuda Polis Akademileri ve Polis Meslek Yüksekokulları ile işletme fakülteleri ile işbirliği yaparak, adli muhasebeci programları açabilirler. İSM MMO adli muhasebecilik konusunda toplam 360 saatlik bir uzmanlık sertifika programı açarak önemli ve tarihi bir adım atmıştır. Eğitim programında işletme etiği, temel davranış bilimleri, adli bilişim uygulamaları, malî tablo hileleri, iç kontrol uygulamaları, denetim teorisi, hile teorisi, kurumsal yönetim uygulamaları, dijital ortamda veri analizi, çalışma hileleri, kriminoloji, adli bilimler, adli muhasebe araştırma teknikleri ve adli muhasebe uygulamaları dersleri yer almaktadır.

Adli muhasebe programlarını tamamlayan uzmanlar, firmalarda, denetim kurullarında, denetim firmalarında, malî suçları önleme kurumlarında, kaçakçılıkla mücadele kurumlarında, polis örgütünde, güvenlik ve istihbarat kurumlarında istihdam edebileceklerdir.

Adli muhasebecilerin yasal düzenlemeler içinde görevlerini yapmaları için, adli muhasebecilik meslek yasası ivedilikle çıkarılmalıdır. Adli muhasebecilik mesleğinin yasal alt zemini hazırlanmalı ve mesleğin statüsü belirlenmelidir. Yasal düzenlemeye bağlı olarak, batı ülkelerinde olduğu gibi sertifikalı Adli Muhasebeciler Kuruluşu oluşturulmalıdır.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi, dünyada ve ülkemizde hile ve yolsuzluklar her geçen yıl artmaktadır. Hile ve yolsuzlukların topluma, bireylere ve işletmelere olan maliyeti çok yüksektir. Sistemik riskin azaltılması, şeffaflığın artması, firma değerinin yükseltilmesi, kıt kaynakların en verimli alanlara tahsis edilmesi, adil gelir bölüşümü ve ekonomik kalkınmanın sağlanması için, hile ve yolsuzlukların en aza indirilmesi hayati önem arz eder. Bu nedenle, hile ve yolsuzluklarla mücadele edecek adli muhasebecilerin yetiştirilmesi, örgütlenmesi ve yasal zeminin hazırlanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akyel, Nermin. (2009), “Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilmesi İçin Altyapı Bileşenlerinin Mevcut Durumu, Değerlendirilmesi ve Öneriler”, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aktaş, Hüseyin–Kuloğlu, Gökhan. (2008), “Adli Muhasebe ve Adli Muhasebecilik Mesleği”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Yıl 8, Sayı 25, Mayıs, ss.101-120.
- Bozkurt, Nejat (2000a), “Muhasebe ve Denetim Mesleğinde Yeni Bir Alan: Adli Muhasebecilik”, Yaklaşım Dergisi, Yıl 8, Sayı 94, ss.56-61.

- Bozkurt, Nejat (2000b), “İşletme Çalışanları Tarafından Yapılan Hileleri Doğuran Nedenler “, Yaklaşım Dergisi, Yıl 8, Sayı 92, Ağustos ss.63-68.
- Curtis, George E. (2008), “Legal and Regulatory Environments and Ethics: Essential Components of a Fraud and Forensic Accounting Curriculum”, Issues in Accounting Education, Vol. 23 No. 4, pp.535.
- Çankaya, Fikret-Gerekan, Bilal. (2009), “Hile Denetçiliği Mesleği ve Sertifikalı Hile Denetçiliği Mesleki Standartlar ve Ahlâk Kuralları”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 2009, Sayı 28, ss.93-108.
- Davis, Charles-Farrell, Ramona-Ogilby, Suzanne. (2010), “Characteristics and Skills of the Forensic Accountant”, <http://www.aicpa.org/InterestAreas/ForensicAndValuation/Resources/PractAidsGuidance/DownloadableDocuments/ForensicAccountingResearchWhitePaper.pdf> (14.01.2011).
- Digabrial James A. (2008), An Emprical Investigation of the Relevant Skills of Forensic Accountants, Journal of Education for Business, July-August, ss. 331.
- Harris, C.K, and Brown, A.M. (2000), “The Qualities of a Forensic Accountant”, Pennsylvania CPA Journal, Vol. 71, ss. 2-3.
- Heitger L.E. and Heitger D.L. (2008), “Incorporating Forensic Accounting and Litigation Advisory Services into the Classroom”, Issues in Accounting Education, Vol.23, No.4, ss:561-565.
- Hesap Uzmanları Derneği. (2004), Denetim İlke ve Esasları, 3. Baskı.
- Howard S. ve Michael S. (2007), Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-Experts, Second Edition, Wiley, Hoboken.
- Kovalerchuk, B. ,Vityaev E. and Holtfreter, R. (2007), “Correlation of Complex Evidence in Forensic Accounting Using Data Mining” , Journal of Forensic Accounting, Vol. 8, No.1.
- Lawrence T.B. (1998), “Examining Resources in an Occupational Community: Reputation in Canadian Forensic Accounting”, Human Relations, Vol: 51, No: 9, ss.1108.
- Oberholzer Corne. (2002), Quality Management in Forensic Accounting, M.B.A. Thesis, Gordon Institute of Business Science, University of Pretoria, Pretoria.
- Okaye Emma, I. Cletus ve O. Akenbor. (2009), Forensic Accounting in Developing Economies: Problems and Prospects, The University Advanced Journal, Sayı 1, Temmuz-Eylül, Nnamdi Azikiwe University, ss. 4.
- Owojori, A.A. and Asaolu, T. O. (2009), “The Role of Forensic Accounting in Solving the Vexed Problem of Corporate World”, European Journal of Scientific Research, Vol. 29, No. 2, ss.184-186.

Pazarçeviren, Selim Yüksel (2005), “Adli Muhasebecilik Mesleği “, ZKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, ss.1-19.

Pearson, T.A. and Singleton, T.W. (2008), “Fraud and Forensic Accounting in the Digital Environment”, Issues in Accounting Education, Vol. 23, No. 4, ss.548.

Şener Nedim, (2001), Tepeden Tırnağa Yolsuzluk, Siyah Beyaz, Metis Güncel, İstanbul.

Toraman, Cengiz-Abdioğlu, Hasan-İşgüden, Burcu. (2009), “Aklama Suçunun Önlenmesine Yönelik Çabalar: Adli Muhasebecilik Mesleği ve Uygulamaları “, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, ss.17-55.

www.alomaliye.com, 01.12.2010.

